

Bevarandet tar över!

– *Koolhaas och kulturarvet*

Paul Hansson

INLEDNING

Det är ingen överdrift att påstå att Rem Koolhaas varit den mest inflytelserika arkitekten de senaste trettio åren. Först som teoretiker med *Delirious New York* (1978) och *S,M,L,XL* (1995) men sedan också som arkitekt och stadsplanerare i kontoret OMA. Mest känd för uttalandet "fuck context" har Koolhaas under de senaste åren alltmest uttalat sig om "preservation" – här översatt till bevarande även om kulturmiljövård är mer korrekt – om dess utveckling och förhållande till samtiden och städernas utveckling. Uttalandena som väckt stor debatt, framförallt i USA, har däremot gått Sverige förbi. Utan tvekan hade en sådan debatt varit livgivande för svensk kulturmiljövård liksom att på det stora hela närma sig den samtida arkitekturteoretiska utvecklingen, dess ständiga utfors-

kande och tolkande av samhällsfenomen i jakten på möjliga förhållningssätt och lösningar.

Kulturmiljövården blir istället tagen på sängen när stora strukturella förändringar snabbt förpassar mängder av fysisk miljö till historien. Tillverkningsindustrin flyttar utomlands och lämnar tomställda industriområden efter sig, järnvägen privatiseras och stationer läggs ner eller blir resecentrum, kalla kriget upphör med nedrustning och obsolet militär infrastruktur som följd, externa köpcenter och digital handel slår undan levande stadsliv för att inte tala om urbaniseringen med utarmad glesbygd och storstädernas behov av rivning och förtätning.

Olika former av samhällsplanering, stadsplanering och urban design kan bara delvis bemöta dessa strukturella förändringar. De sker oavsett hur planeringen sett ut, planeringen får rikta in sig på att följa dessa förändringar och göra det bästa av dem. Det är en liten del av samhällsplaneringen som vi har kontroll över – där det blir som planerat. Den vanliga uppdelningen mellan bevarandeplanering och utvecklingsplanering är därför olycklig, för den fysiska miljön är en gemensam och svårspelad arena.

Men åter till Koolhaas, när kulturmiljövården inte sökt sig till honom så har han alltså sökt sig till denna. Inte bara det, han är numera besatt av bevarande "obsessed with preservation" och hävdar att han varit det från början (om det förhåller sig så ska vi titta närmre på längre fram). Hur har han hamnat i detta? Går han till attack för att hans konstnärliga frihet är hotad? Har bevarandet blivit så starkt att även han, den mest radikale, måste förhålla sig till den för att få igenom sina projekt? Har bevarandet blivit så trendigt att han också vill vara med? Är förtättnings- och omvandlingsprojekten så många att det är ett lukrativt

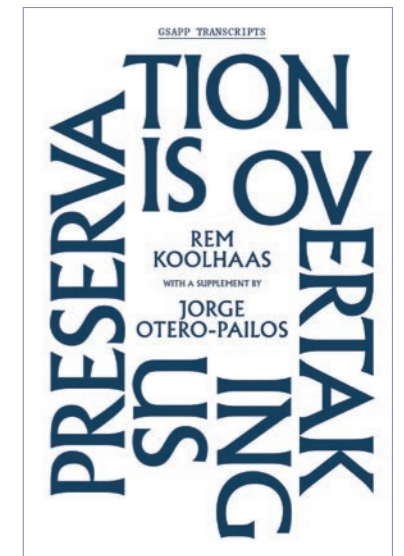
marknadsområde? Eller börjar Koolhaas helt enkelt bli till åren? Är han trött på rollen som stjärnarkitekt och söker något djupare? När fan blir gammal blir han religiös heter det ju. Vi kan bara lyssna och gissa. Vad är det då han säger? Jo, att bevarandet tar över, "preservation is overtaking us". Till att börja med kan vi slå fast att det ofta är svårt att ta Koolhaas på orden. Hans argumentation är provokativ, med infall och utblickar åt alla håll. Innehållet har ibland vetenskaplig tyngd, men lika ofta kopplas olika fenomen samman och jämförs utan att orsakssambanden bevisats. De visuella argumenten, bilderna och diagrammen, bildar tillsammans med texterna lika inspirerande som förledande collage. Slutligen måste vi också ta fasta på hans byggnader och stadsplaner, ritar och bygger han så som han tänker och skriver?

PRESERVATION IS OVERTAKING US

En god grund för att få veta mer är skriften *Preservation is overtaking us* publicerad sommaren 2014 av Columbia University, Graduate School of Architecture, Planning and Preservation. Skriften innehåller två föreläsningar av Koolhaas från 2004 och 2009. I föreläsningarna finns flera av de tankar som lade grunden för den uppmärksammade utställningen *Cronocoas* visad på Venedigbiennalen 2010 och på New Museum i New York 2011. I ett supplement sammanställer Jorge Otero-Pailos föreläsningarna, utställningen *Cronocoas* och några av Koolhaas byggnader i ett försök att (re)konstruera ett *OMA's Preservation Manifesto* med syftet att kritisera detta. Otero-Pailos är arkitekt, konstnär och professor specialiserad på experimentellt bevarande. Han är författare till bland annat *Architecture's Historical Turn: Phenomenology and the Rise of the Postmodern*. Som konstnär har han bland annat gjort Ethic's

of dust, en serie installationer där han med latex frilagt smuts och föroreningar som hämtats från flera olika typer av berömda kulturminnen.

Koolhaas första föreläsning handlar om hans arbeten i Kina och särskilt det uppdrag AMO (OMAs forsknings- och utvecklingsföretag) fick 2002 – att hitta olika alternativ för bevarandet av Beijing. Han börjar med att teckna den situation som Kina befinner sig i jämfört med USA och Europa. Ser man till andelen arkitekter av populationen så är den störst i Europa, något mindre i USA och i Kina väldigt liten. Men de europeiska arkitekterna bygger väldigt lite, de amerikanska betydligt mer medan de kinesiska överflyglar alla. I Europa och USA stannade urbaniseringen av under 1970-talet medan den ökade mycket kraftigt i Ostasien och särskilt i Kina. Koolhaas kopplar detta till tänkandet kring arkitektur och menar att mängder med teorier och manifest publicerades i väst fram till dess att urbaniseringen där avtog.

Koolhaas ser *Learning from Las Vegas* (Robert Venturi, Denise Scott Brown och Steven Izenour, 1972) som en slutpunkt, efter detta har de få skrifter som kommit varit fientliga mot staden och den moderna arkitekturen (Fientligheten mot staden kom kanske något tidigare och de senaste 20 åren har vi sett mängder av urban teori). Koolhaas menar därför att nu när Kina som bäst behöver arkitekturteorier så kan man inte dra nytta av det som västerlandet producerat. Hans slutsats är att Kinas omfattande stadsbyggnad sker i ett ideologiskt tomrum och i en helt försvarslös situation.

Vad AMO gör är att undersöka hur ”bevarandet” utvecklats. För en antikvarie är det inget nytt de kommer med och en del av det är tveksamt och felaktigt. Det de för fram är att bevarandet har sitt ursprung i och utvecklats i takt med moderniteten, att det som anses bevarandevärdt blir allt yngre och yngre, från antika monument till samtida landskap. En utveckling som går mot att bevarandet koloniserar i princip allt som är eller varit bebott eller brukat. Bevarandet kommer att ta över. En kommentar här är att bevarandet startade tidigare och med andra utgångspunkter. I Sverige har vi haft riksantikvarie sedan 1630 och bevarandelagstiftning sedan 1666 års *Placat och Påbudh, Om Gamble Monumenter och Antiquiteter*. Syftet var då att skydda fornlämningar och att förhålliga nationalstaten/stormakten: ”vår svenske och göte nations gamla och märkelige bedrifter och åminnelse tecken ifrån deras föråldrande och mörker åter uti ljuset draga.” En annan kommentar är att Koolhaas ser kulturhistoriskt värde som ett imperativ dvs. att om något har ett kulturhistoriskt värde så ska det bevaras (en i och för sig stundtals vanlig föreställning), men det är skillnad att lägga en

kulturhistorisk aspekt på något och en annan att anse det bevarandevärdt.

AMO ifrågasätter också urvalet av vad som bevaras. De konstaterar att de vanliga kriterierna för bevarande är autenticitet, ålder och skönhet och menar att det är en begränsad syn (vilket kulturmiljövården insett sedan länge – åtminstone i teorin). För att råda bot på detta tänker de sig ett blint system. De föreslår istället att en streckkod läggs över hela centrala Beijing och där det som hamnar inom de vita strecken bevaras för evigt

Newcastle år 1788 / 1830 / 1890 / 2014

Bild: Paradiso arkitekter, Creative Commons

En del av stadskärnan i Newcastle under cirka 250 år visar på kontinuerlig förändring. Vilka förändringar har kommit till genom planering, vilka är effekter av strukturella förändringar, vad finns kvar som en effekt av bevarandeplanering? Och hur kan den förändras på ett meningsfullt sätt i framtiden?

medan det inom de svarta strecken systematiskt banas av och lämnas för fri utveckling. På så sätt bevaras på ett demokratiskt och osentimentalt sett allt möjligt, bra saker, dåliga saker, fula saker, mediokra saker i en mer autentisk sammansättning. För de städer där stadskärnan är kvävande stabil medan periferin är alarmerande labil kan de också tänka sig olika former av fasindelning där varje del av staden på förhand är planerad att, förr eller senare, ersättas med något nytt.

Tankegången är hypotetisk, det finns knappast något politiskt styre som skulle kunna genomdriva detta, men ändå tankeväckande. Ta Stockholm, hur mycket äldre ska vi låta Gamla stan bli? Malmarna då? Förörterna? Och varför? En annan tanke med ovannämnda system är att både de som vill bevara och de som vill skapa nytt skulle få sina delar av kakan, utan att riskera att förlora dem. Jag är inte så säker på att bevararna skulle vara de förfördelade. En tredje aspekt är att den som menar sig kunna peka ut det som ska bevaras måste kanske också kunna peka ut det som ska rivas, och den som vill riva måste kanske också ta ansvar för vad som ska bevaras? Ett bevarande av en byggnad ger, liksom rivning och nybyggnad, en påverkan på staden som i båda fallen kan ha både positiva och negativa konsekvenser. I inledningen av sin föreläsning rör Koolhaas vid denna vikt av balans mellan bevarande och ny arkitektur:

”Perhaps in architecture, a profession that fundamentally is supposed to change things it encounters (usually before reflection), there ought to be an equally important arm of it that is concerned with not doing anything.”

Jag tolkar det så att Koolhaas menar att denna arm av arkitekturen är ”preservation” dvs bevarande. Koolhaas uttalande ligger nära John Rus-

kin, den engelska 1800-talsprofessorn i konst och en av restaureringsteorins grundare, som menade att alla ingrepp på en byggnad för att försköna eller vidmakthålla den, rengöring, reparation etc. är förstörande. Men det är viktigt att komma ihåg att allting förändras, bevarande är därför i högsta grad en aktivitet, från försiktig konservering av färgskikt till fullskaliga restaureringar. De sällsynta extremfall där man verkligen inte gör något alls grundar sig ofta på aktiva ställningstaganden, det är planerade förfall eller försummelse.

I den andra föreläsningen förklarar Koolhaas varför OMA/AMO intresserat sig för bevarande. Han inleder med att arkitekturen förändrats i grunden under de senaste 30 årens marknadsekonomi, ”the ¥€\$ regime”. Tidigare var arkitektur en mycket seriös aktivitet, man använde resurser för att uppföra nödvändiga byggnader, inte lyxartiklar som nu. Arkitektens roll, särskilt stjärnarkitektens, är inte längre att vara seriös utan glamorös och med start i Frank Gehrys Bilbaomuseum dömd att producera unika och märkliga byggnader – newness och bling. Bevarandet har blivit en av de refuger där Koolhaas kan slippa detta.

Ett sådant projekt som Koolhaas uppehåller sig vid är förstudien för modernisering av Eremitaget i St. Petersburg. Han delger sina upplevelser av Eremitagets befintliga kvaliteter och det är uppenbart att det enorma muséet med sina gamla byggnader och omfattande samlingar gjort stort intryck på Koolhaas. Han återkommer till sitt tidigare uttalande att det ofta är lika viktigt att inte göra någonting. Han jämför Eremitaget med de många andra samtida museiprojekten. Där skapar man gärna stora rum för den allt större konsten medan Eremitagets många mindre rum ger intimare konstupplevelser. Man skapar förutbestämda slingor för att slussa horder av folk

rätt, något han vill undvika på Eremitaget då det istället kan ge tillfällen till eget upptäckande och oväntade möten. Han tar in den orörda atmosfären och imponeras av den historiska tyngden, en av byggnaderna har under andra världskriget tjänstgjort som sjukhus, något han vill lyfta fram.

I sin rekonstruktion *OMA's Preservation Manifesto* identifierar Otero-Pailos fem tanketrådar:

1. Stjärnarkitekturen är död.
2. Nya former är inte längre relevanta.
3. Bevarandet är en räddande reträtt för arkitekturen.
4. Bevarande skapar relevans utan hjälp av ny form.
5. Bevarande är arkitekturens formlösa ersättare.

Otero-Pailos är både starkt kritisk till hur Koolhaas framställer bevarandet liksom till flera av dennes bevarandeprojekt men ser samtidigt positivt på att Koolhaas vänt sitt intresse mot bevarandefrågor. Otero-Pailos håller med Koolhaas i tolkningen av hur marknadsekonomin lett till excesser inom arkitekturen. Det seriösa och sociala ansvarstagandet inom arkitekturen är borta, dessutom hotas den seriösa arkitektur som en gång byggdes att till stora delar rivas bort.

I *Cronocaos* fördes fram att kulturmiljövården förbisett att bevara denna modernistiska arkitektur, och det kan vara riktigt om vi talar 1970-80-tal, men i verkligheten kämpade bevarare mot rivningarna långt före OMA uppmärksammade rivningshoten. Otero-Pailos påpekar också en annan förledande uppgift i *Cronocaos*, nämligen att den ökande kulturmiljövården förklarar 12% av vår värld som bevarandevärd och därmed oföränderlig. De 12% är en hopklumpning av olika utpekade områden med vitt skilda status och inte sällan är även dessa hotade. Att bevarandet är på

väg att ta över, i alla fall på det här sättet, är en stark överdrift.

Den andra punkten handlar om Koolhaas önskan att komma bort från marknadens ständiga efterfrågan på nya och omedelbart ikoniska landmärken. Otero-Pailos letar sig bakåt till 1970-talet för att hitta ursprunget till då arkitekturen (och ekonomin) arbetade autonomt, utan hänsyn till sidoeffekter som hur resten av staden eller miljön påverkas av olika förändringar. En autonom arkitektur som förespråkades av Peter Eisenman och även av Rem Koolhaas i sin teori om "bigness" som gjorde "fuck context" så populärt under 1990-talet. Otero-Pailos menar att Koolhaas avståndstagande från "newness" och hans intresse för bevarande är en positiv signal på ett paradigmskifte, men han visar samtidigt att Koolhaas knappast haft detta intresse från början.

Under den tredje punkten tar Otero-Pailos upp att det idag anses som barbariskt att riva bort

---

Från utställningen *Cronocaos*, Venedigbiennalen 2010

© OMA AMO

en kulturhistorisk byggnad för att bana väg för ny arkitektur. Med andra ord så anser vi i dessa fall att den gamla arkitekturen är mer kulturellt relevant än den nya. Detta får till följd att bevarande kan användas både för att i positiv mening ändra byggnader för ny användning men också negativt som en förevändning för att faktiskt kunna genomföra fullständiga ombyggnader. För att kunna avgöra vad man egentligen gjort måste man känna till de verkliga förutsättningarna och möjligheterna för bevarande.

Under den fjärde punkten redogör Otero-Pailos hur Koolhaas och OMA misslyckades med sitt uppdrag att göra en tillbyggnad till Whitney Museum i New York. Deras förslag stoppades av NYC Landmarks Preservation Commission. Den viktiga lärdomen här är att bevarandet rört sig från att vara en teknisk fråga om hur vi restaurerar äldre byggnader till att så mycket mer vara en allmän värderingsfråga. Bevarande handlar inte

---

Förslag till tillbyggnad för Whitney Museum, New York, 2001

© OMA

så mycket om att ändra arkitektur, det handlar så mycket mer om att ändra hur arkitektur upplevs, värderas och förstås. Med andra ord så handlar bevarande om betraktaren och att påverka denne snarare än objektet. På så sätt kan befintlig arkitektur på nytt göras relevant utan att något behöver ändras fysiskt. Det hindrar inte att man gör ändringar utan pekar på det faktum att utgångspunkten inte ligger där.

Den femte punkten handlar om arkitekturens ständiga frågeställning "hur skapa relevant arkitektonisk form" och att svaret på detta inte längre är att skapa ny form. Otero-Pailos gör tolkningen att Koolhaas intresse för bevarande är ett försök att tackla detta problem och det är också ett återvändande till den kontextualism han förnekat, men på en ny nivå. Han pekar på några av OMAs projekt där tilläggen är så kontextuellt gestaltade att de är svåra att upptäcka.

Ett av dessa är den nya entrén till Ruhr Museum i Essen, en del av världsarvet Zeche Zollverein. Denna är gestaltad som en av de koltransportbroar som finns inom området. Otero-Pailos kallar dessa ultimata kontextuella supplement för formlösa och menar att de är frustrerande för den arkitektoniska praktiken då de rubbar ett av dess fundament – skapandet av ny form. Något som däremot inte stör Koolhaas som pragmatiskt konstaterar att arkitektonisk form inte ensamt kan tillhandahålla vad som krävs av den för att vara betydelsefull. Han konstaterar att arkitektur hela tiden behöver förändras, komplementeras, för att inte bli förlegad. Otero-Pailos ser dessa komplementeringar som bevarande: "*Architecture is saved from obsolescence and appears contemporary as it is framed and reframed by preservation as culturally significant*".

EFTER CRONOCAOS, VENEDIGBIENNALEN 2014 OCH FONDAZIONE PRADA I MILANO

Vad har då Koolhaas gjort efter *Cronocaos*? Jo, han har bland annat svarat för hela arkitekturbiennalen 2014, *Fundamentals*, där hans eget bidrag Elements – en historisk genomgång av arkitekturens grundelement, bort från arkitekterna och åter till arkitekturen – var i linje med hans uttalande om stjärnarkitekturens död. Koolhaas senaste verk, en ombyggnad av ett gammalt destilleri i ett industriområde i utkanten av Milano åt Fondazione Prada invigdes den 9:e maj i år. I samband med detta har Koolhaas gett oss en del uttalanden i en helt annan anda än den provocerande stilen från *Cronocaos*.

”The Fondazione is not a preservation project and not a new architecture. Two conditions that are usually kept separate here confront each other in a state of permanent interaction - offering an ensemble of fragments that will not congeal into a single image, or allow any part to dominate the others.”...”It was our intention to make old and new work seamlessly here.”...”At any moment, you can’t really tell if you’re in an old building or a new one.”

Här får man verkligen ta fasta på att Koolhaas inte ser någon poäng med att separera bevarande från ny arkitektur och att ingendera ska tillåtas att dominera. Det är en inställning långt ifrån den han haft tidigare, och som många med honom fortfarande har. Men kanske är det dags, eller till och med hög tid, att låta ”bevarande” och ”ny arkitektur” sammansmälta i ett gemensamt förhållnings-sätt till fysisk miljö, med en gemensam teoretisk utgångspunkt för hur den ska förändras. ■

Fondazione Prada, Milano

Foto: Bas Princen, med tillstånd av Fondazione Prada

REFERENSER

- Filler, Martin, *The Master of Bigness*, The New York Review of Books, May 10, 2012
- Goldberger, Paul, *He'll take Manhattan*, The New York Review of Books, June 14, 1979
- Jameson, Fredric, *Future City*, New Left Review, issue 21, may 2003
- Koolhaas, Rem, *Delirious New York: a retroactive manifesto for Manhattan*, New ed., Monacelli Press, New York, 1994
- Koolhaas, Rem & Mau, Bruce, *Small, medium, large, extra-large*, 2. ed., Monacelli Press, New York, 1998
- Koolhaas, Rem (red.), *Content*, Taschen, Köln, 2004
- Koolhaas, Rem, Westcott, James & Boom, Irma (red.), *Elements [of architecture]*, Marsilio, [s.l.], 2014
- Koolhaas, Rem, *Preservation is overtaking us*, GSAPP Books, New York, 2014
- Olshammar, Gabriella, *Det permanentade provisoriet: ett återanvänt industriområde i väntan på rivning eller erkännande*, Chalmers tekniska högsk., Diss. Göteborg, 2002
- Olsson, Krister, *Från bevarande till skapande av värde: kulturmiljövården i kunskapssamhället*, Diss. Stockholm : Tekn. högsk., 2003
- Olsson, Krister & Berglund, Elin, *Medborgare, kulturmiljö och planering: ett kvantitativt angreppssätt på medborgardeltagande*: Riksantikvarieämbetet : Publit [distributör], Stockholm, 2013
- Olsson, Krister & Haas, Tigran, *Emergent Urbanism: structural change and urban planning and design*, Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability, DOI:10.1080/17549175.2013.763622, 2013
- Ourosoff, Nicolai, *An Architect's Fear That Preservation Distorts*, New York Times, May 23, 2011
- Scott, Fred, *On altering architecture*, Routledge, London, 2008
- Stoppioni, Teresa, *Altered States of Preservation: Preservation by OMA/AMO, Future Anterior*, Journal of Historic Preservation, History, Theory and Criticism, GSAPP, Columbia University, VIII/1, Summer 2011
- Wellershoff, Marianne, *Rem Koolhaas Interview: 'We Shouldn't Tear Down Buildings We Can Still Use'*, KULTUR SPIEGEL, issue 5/2015 (April 25, 2015)